

Последњих дана сва средства масовних комуникација извештавају да је на београдском мосту „Газела“ (који се налази на кључном саобраћајном коридору Е-10 који пролази кроз Србију) пукао главни носач, те да је неопходан хитан капитална реконструкција – а новца нема. Дневни лист *Политика* (31. јануар 2010) на првој страни под насловом „Чекамо кредит за Газелу“ преноси изјаву градоначелника Београда да „ако до 15. марта не добијемо одобрење европских банака задужићемо се на другом месту“. Ово је добра метафора укупног стања у коме се налази српска привреда и друштво у целини.

Већ дуже време, а нарочито последњих месеци, сведоци смо огромног незадовољства грађана стањем у коме се српска привреда налази, а што је и најубедљивији доказ неуспешности економских реформи које се реализују у Србији од 2000. године. О томе много говори и чињеница да је годишњица формирања прве српске „демократске“ владе након Другог светског рата (25. јануар) пропраћена потпуним тишином.

Нове власти су убрзо после „српске октобарске револуције“ (2000. године) еуфорично нудиле визију савремене демократске Србије у којој ће у кратком периоду (за годину, две) доћи до економског просперитета и осетног раста стандарда становништва. У том циљу организовани су каравани („Србија на добром путу“, „Поносна Србија“) – састављени од владиних економских „експерата“ и „естрадних“ академских економиста – који су крстарили градовима Србије, а „независна“ средства информисања свему томе давала су огромну медијску потпору.

Невероватно али истинито, они су ту еуфорију заснивали на економским теоријама (неокласична), стратегијама (неолиберална шок терапија) и политикама (Вашингтонски договор) које су се, у последњој деценији 20. века, свуда у свету показале изузетно неуспешним – у свим државама где су примењиване (европске постсоцијалистичке и земље Латинске Америке).

Економска политика у Србији од 2000. године вођена је на принципима Вашингтонског договора – неолибералног програма радикалних економских реформи (разрађеном од ММФ-а, Светске банке и администрације САД – Министарства финансија и УСАИД-а) чији су основни елементи: стабилизација, либерализација и приватизација. Вашингтонски договор у суштини представља „лепо упаковани“ кодификован програм економског неоколонијализма који се реализује у интересу крупног капитала (пре свега,

великих транснационалних компанија) који има огромну финансијску моћ да у сиромашним земљама обликује политички и медијски простор и усмерава економску политику према својим интересима, те истовремено онемогућава сваку критику.

Наши економски „експерти“ су стабилизацију, углавном, свели на политику прецењеног курса динара која „поскупљује“ домаћу робу на иностраном и домаћем тржишту, те дестимулише извоз, а подстиче увоз и води масовном „гушењу“ домаће производње. Радикалном либерализацијом ДОС-ова власт је допринела додатном „гушењу“ домаће производње пошто је просечна увозна царинска стопа сведена на једноцифрену, а укинута су и скоро сва ванцаринска ограничења.

Непромишљена стабилизација и приватизација довели су до „гушења“ производње и обарања вредности наших предузећа која, у условима масовне приватизације, прелазе у руке нових власника по изузетно ниским ценама, па су добрим делом у праву они који говоре о распродаји државне имовине. Поред тога, остварени приходи од приватизације се, углавном, не користе за привредни развој него за текућу буџетску потрошњу.

Само по основу прихода од приватизације и нових задужења у иностранству Србија је од 2000. године забележила прилив од преко 30 милијарди долара и скоро све то је отишло у потрошњу како би се створио привид успешности економских реформи и реализације обећаног „бољег живота“. Српска „демократска“ власт се скоро целу деценију понашала као сеоски бећар који ништа озбиљно не ради и живи од тога што распродаје очевину (приватизација) и задужује се код комшија (задуживање у иностранству).

Таквом „бећарском економијом“ појели смо, не само своју него, и будућност наредних генерације.

Народне кухиње

Дневни лист *Политика* (28. јануар 2010) на првој страни доноси текст под насловом „Од 300.000 Нишлија ради свега 43.000“ где у поднаслову пише да „од 43.000 запослених 5.000 ради у производњи, а 38.000 прима плате из буџета.“ То значи да је запослено око 14,5 одсто, а у производњи ради мање од 2 одсто од укупног броја становника Ниша,

једног од највећих градова у Србији. Можемо претпоставити каква је ситуација у мањим градовима истог тог нишког региона и Србије у целини. Ови застрашујући подаци најречитије говоре о резултатима реформи које спроводе, већ десету годину, економски „експерти“ у Србији.

Поред података о тренутној запослености у Нишу, у тексту наилазимо на податак да је само пре две деценије у овом граду било запослено више од 50 одсто становника, од којих је већина радила у привредним организацијама, попут електронске, машинске, дуванске индустрије, „Нитекса“, Индустрије обојених метала „Ђуро Салај“, Индустрије гумених производа „Вулкан“ и других предузећа.

Наведени текст је пропраћен фотографијом на којој се виде како се људима на улици, у ове изузетно хладне зимске дане, у „народним кухињама“ дели храна. Интересантно је да управо они који су својим досадашњим деловањем, у великој мери, допринели повећању сиромаштва у Србији сада воде медијску кампању за отварање „народних кухиња“ по градовима Србије и „великодушно“ донирају робу, очекујући од грађана Србије да им буду захвални на њиховој „хуманости и социјалној одговорности“.

Већ месецима на веома утицајној „независној“ телевизији која има националну фреквенцију (а која је била главни медијски промотер управо оваквих економских реформи) можемо да гледамо како директор те куће са фирмама и неким од „контровверзних“ бизнисмена (који су енормно богатство стекли у време када је огроман број грађана Србије остао без било каквих примања) потписује уговоре о донацијама за рад „народних кухиња“.

Ово је само један од апсурда са којима се свакодневно сусрећемо.

„Полиција неће тући народ“

Дневни лист *Политика* (29. јануар 2010) извештава о штрајку радника, због неисплаћених плата и доприноса, у кругу земунске фабрике „Навип“. Руководство Навипа није дозволило да им се достави храна и лекови и тек после три дана, након посете републичког омбудсмана – заштитника грађана, одобрена је достава хране и лекова радницима (али не и личне гардеробе, врећа за спавање и осталих ствари у данима када

су и дневне температуре испод нуле). У саопштењу заштитник грађана пише: „Поводом конкретног случаја у земунском Навипу, где је управа одлучила да штрајкачима ускрати могућност да се хране док штрајкују, *изражавамо задовољство* (курзив Ј.Б.Д.) што је, после посете и јавног апела, управа Навипа одустала од те неприхватљиве мере.“ Новинар преноси и изјаву одговорних у Министарству рада да су њихови инспектори утврдили „да послодавац радницима није исплатио зараде од августа прошле године и да им од 2006. године није уплаћивао доприносе на име пензијског и здравственог осигурања. Због тога ће Инспекција рада поднети *прекршајну пријаву*“ (курзив Ј.Б.Д.).

После суботњег (23. јануар 2010) протеста и блокаде магистралних железничких праваца Лесковац–Скопље и Ниш–Софија и након сукоба с припадницима жандармерије и полиције на улицама Лесковца, Влада Републике Србије је на телефонској седници у касним поподневним сатима истог дана закључак о ангажовању Министарства унутрашњих послова у случају блокаде важних саобраћајница и објеката. Ресорни министар је одмах јавно саопштио да „полиција неће тући народ“, а представник синдиката полиције изјавио да се том одлуком српска влада „тера гладне на гладне“.

Из средстава информисања сазнајемо да су радници који су протестовали из предузећа које је пре неколико година приватизовано. Држава је то предузеће на аукцији продала новом власнику који је понудио највише новца, а после тога је распродао све из предузећа (остали су буквално празни зидови јер су извађене и електричне утичнице и прекидачи). Држава је узела новац од новог власника и то (бећарски) потрошила, нови власник је распродајом имовине вишеструко повратио уложени новац, а радници су се нашли на улици. И за то нико није одговарао.

Од 2000. године нове власти су значајно редуковале радничка права и један од првих закона који је усвојен у Скупштини био је управо Закон о раду. И тако редукована права радника се у пракси не поштују а за то нико не одговара. Запосленима се месецима и годинама не исплаћују плате и доприноси за пензионо и социјално осигурање. Радници који остану без посла, поготово они у зрелијим годинама, практично немају шансу да нађу нови посао. С друге стране, младе жене често морају да се обавезују да неколико наредних година неће рађати децу, итд.

Генијално решење

Дана 30. јануара 2010. године дневне новине извештавају да ће велики немачки трговински ланац ОБИ отворити свој први објект у Србији. Недавно је то учинио аустријски трговински ланац Кика, а од раније су у Србију стигли Меркатор, Меркур, Метро, Идеа и многи други велики трговински ланци. У кратком року позатваране су многе трговинске радње по Београду.

На почетку економских реформи остала су скоро непримећена упозорења да нагла либерализација уласку страног капитала у области трговине (као и у банкарства) није добра. Банкарство и трговина су високо профитабилни делови привреде (а банкарство од изузетног значаја за развој целе привреде) па није много паметно да се олако препусте у руке иностраног капитала.

Очигледно је да су велики трговински ланци још више заоштрили (за Србију веома акутан) проблем незапослености. Светска искуства показују да један запослени у великом трговинском ланцу узима посао седморици радника у малим продавницама. Истина, иста та искуства говоре и да велики трговински ланци послују много ефикасније, него мале трговинске радње, али од тога – што се тиче Србије – корист имају пре свега централе великих трговинских ланаца у иностранству (робно-новчаним трансакцијама унутар велике трговинске компаније профит остварен у нашој земљи лако се пребацује на неки од делова у иностранству), а не види се нека корист од тога за Србију и њене грађане.

Поред тога, трговина се концентрише у рукама неколико великих учесника, што је веома опасно. Ситуација у Србији је таква да је довољно да се на подручју трговине робом широке потрошње постигне неформални договор у троуглу Делта–Идеа–Меркатор те да имате класични монопол против потрошача, са свим последицама које из тога произилазе. Још је опаснији и за српску привреду погубнији њихов договор против произвођача, односно стварање такозваних монопола. Својим договором неколико власника великих трговинских ланаца су у ситуацији да добављачима (произвођачима робе широке потрошње) диктирају услове пословне сарадње, присиљавајући их да им робу продају по изузетно ниским ценама, одобравају дуге рокове плаћања и слично (учешће у трошковима њихових рекламних кампања, плаћање такозване „улазнице“ – да би њихова роба била продавана и њиховим трговинама...).

Сведоци смо да и такве наметнуте неравноправне услове трговински ланци не поштују и месецима касне са измирењем обавеза према добављачима, доводећи произвођаче робе широке потрошње у ситуацију да се боре за „голи опстанак“, а о развоју не могу ни да размишљају. И оно мало српских произвођача што је преостало после економских

реформи наших економских „експерата“ доводи се на „руб пропасти“, добрим делом и тиме што им велики трговински ланци не измирују обавезе него њихова средства користе за ширење својих пословних империја и повећање личног богатства власника.

Власти у Србији не само да ништа не предузимају да стану на крај тој бахатости великих трговинских ланаца него још предлажу као решење огромних дугова да држава финансијски издвоји значајна средства као помоћ великим трговинским ланцима. Наши експерти ову „генијалну“ идеју образлажу тиме да ће на тај начин трговински ланци исплатити своје добављаче, те да је то начин да се помогне српска привреда која производи. Као да је проблем у томе, и где је гаранција да и та средства неће бити искоришћена за ширење својих пословних империја и повећање личног богатства власника. Данас пекаре за испоручени хлеб новац од великих трговинских ланаца добијају тек после 120 дана. Испоручени хлеб се у току истог дана продаје и трговина одмах добија новац од грађана, а непродате количине хлеба се враћају пекарама и оне се не фактуришу.

На нашу срећу, још није реализовано ово „генијално“ решење којим би се сви грађани Србије (јер државне паре су у суштини паре нас пореских обвезника) укључили у финансирање пословних империја великих трговинских ланаца и повећање личног богатства њихових власника, али се већ у пракси примењује слично „генијално“ решење којим се врши субвенционисање камата на банкарске кредите и на тај начин банкама (које су скоро у целости у рукама иностраних власника) омогући да и даље убирају лихварске камате од наших грађана, а српску привреду скоро да уопште и не кредитирају.

Када је реч о трговини, кратко ћу се осврнути и на још једну вест коју смо могли да прочитамо ових дана (*Вечерње новости*, 24. јануар 2010). На питање новинара о доласку великог трговинског ланца „Икеа“ у Србију, министар трговине истиче: „Као и свака велика компанија ‘Икеа’ може да поставља правила и да тражи посебне услове.“

Најблаже речено, забрињавајуће је да тако високо позиционирани државни функционер, актуелни министар, који је био министар и у владама Зорана Ћинђића, Зорана Живковића и Војислава Коштунице, сматра да је сасвим нормално да у Србији правила постављају велике компаније, а не држава у складу са интересима њених грађана.

ММФ-ов модел „економског чуда“

Истине ради треба нагласити да је министар трговине рекао за компанију „Икеа“ само оно на чему већ дуже време практично раде највиши српски функционери пружајући многобројне погодности „Фијату“ који дуже од годину дана „поставља правила и тражи посебне услове“ за долазак у Крагујевац. Поред значајних погодности (пре свега, пореских) које се дају „Фијату“ наша држава улаже значајна средства и стиче (мањинско) власништво у, не тако профитабилној, аутомобилској индустрији (*Политика*, 30. јануар 2010. доноси опширан текст под насловом „Фијат зауставља погоне у Италији“), а истовремено се, кроз приватизацију, ослобађала (већинског) власништва у областима које су много профитабилније (банкарство, енергетика, телекомуникације и слично). Тешко је ту наћи неку логику и видети интерес Србије и њених грађана.

Председник Србије је прошлог месеца (у пратњи министра економије) отворио у Прокупљу фабрику за производњу каблова за аутоиндустрију у оквиру немачке компаније „Леони“. На тој локацији раније је постојала фабрика азбестних производа „Фиаз“ која је овој немачкој компанији продата за 56 милиона динара (око 600 хиљада евра). Компанија „Леоне“ запослила је 350 радника чија зарада износи 15.300 динара (око 160 евра) месечно, што је мање од 50 одсто просечне зараде у Србији, а Влада Републике Србије доделила је компанији „Леоне“ 6,5 милиона евра помоћи да би је „стимулисала“ да дође у Србију.

Оваква пракса је у духу економских реформи базираних на Вашингтонском договору, а куда све то води можемо да видимо и на искуствима Мексика и Аргентине који су деведесетих година 20. века реформисали своје привреде (као што то Србија чини од 2000. године) у складу са принципима Вашингтонског договора.

Мексико и Аргентина су били класичне земље државног капитализма. Економија Мексика је добрим делом зависила од извоза нафте и када осамдесетих година 20. века долази до пада цене нафте, Мексико се нашао у великим финансијским проблемима. Да би добио кредите, Мексико је морао да води економску политику по диктату ММФ-а. Извршена је широка либерализација којом су укинуте све протекционистичке мере којима се штитило домаће тржиште, масовна приватизације је, с једне стране, омогућила транснационалним компанијама да под повољним условима дођу у посед најатрактивније мексичке имовине, а с друге стране девизни приливи од приватизације довели су до прецењене вредности домаће валуте, што је са своје стране гушило домаће произвођаче. Нарочито бурно ове реформе су спровођене у време председника Карлоса Салинаса. Само у периоду од 1991. до 1993. године у Мексику је забележен прилив

капитала из САД (углавном кроз приватизацију) од око 100 милијарди долара.

ММФ је говорио о „мексичком економском чуду“ и углавном је ћутао о „другој страни медаље“ – огроман увоз из САД (само у 1993. години он је износио 50 милијарди долара) разорио је домаће произвођаче, а незапосленост је достигла 40 одсто радно способног становништва. „Мексичко економско чудо“ доживело је фијаско 1994. године када је више од 20.000 предузећа затворено и 700.000 радника остало без посла. ММФ и САД поново прискачу Мексику у „помоћ“. Мексико је добио нове кредите у износу од 53 милијарде долара али је од Мексика тражено да настави неолиберални програм реформи, та да америчким компанијама гарантује изузетно повољне услове инвестирања. Основни финансијски приливи усмеравају су у такозване „макилароде“, односно ланац америчких предузећа изграђених дуж границе са САД. Та предузећа су екстериторијална, ослобођена су плаћања пореза у мексички буџет, радници раде за мизерне наднице и у овим предузећима није дозвољено оснивање синдиката. Штета коју Мексико има од „макиларода“ процењује се да износи око 15 милијарди долара годишње. У исто време, четвртина становништва живи на граници глади, половина у условима беде која није била у Мексику ни у време диктатуре Дијаса (крај 19. и почетак 20. века).

И о реформама у Аргентини које је, по рецепту ММФ, спроводио министар финансија Доминго Кавало такође се говорило као о „аргентинском економском чуду“. И у Аргентини су инвеститорима такође биле дате невероватне пореске олакшице – ослобађање од пореза на 10, 15, 25 година или потпуно ослобађање на 5 година, а следећих 10 година 80 одсто ослобађање од пореза. На тај начин је за само неколико година износ профита који је узвезен из Аргентине био већи од износа који су инвеститори уложили у аргентинску привреду. Када је (крајем 2001) дошло до краха „аргентинског економског чуда“, народног бунта, обарања владе и одустајања од диктата ММФ-а, Доминго Кавало је побегао из земље и данас је професор на једном од престижних универзитета у САД.

Закључак

Свакодневно би се могли наводити слични примери из актуелне српске економске збиље који речито говори где су нас, после непуне деценије, одвеле реформе економских „експерата“, али мислим да је довољно и ових неколико коментара на вести које смо могли прочитати у неколико последњих дана јануара 2010. године да би се схватило да је пуко главни носач и да су неопходни хитни и капитални захвати, не само на Газели него у целој Србији.

П.С.

Одабрану стратегију и политику економских реформи у Србији од 2000. године подржавала је скоро сва српска академска јавност, а био је веома мали број оних који су јавно водили теоријске расправе оспоравајући исправност одабраног курса реформи. Крајем 2003. године (видети *Економски анали*, 12/03) председник Научног друштва економиста, проф. др Љубомир Маџар покушаће да објасни и оправда одсуство критике наше академске економске јавности. „У последњих пар година, од октобарског преврата 2000. наовамо, критика је некако замрла. То је добрим делом и разумљиво. Читавих десет година смо прижељкивали радикалне политичке и друштвене промене и зазивали демократске снаге у којима је и шира јавност видела чиниоце цивилизацијске еманципације. Најзад се догодио и тај дуго и жељно чекани политички преокрет; последња ствар која се у таквом сплету околности могла јавити као идеја и порив јесте некаква критика оних у које смо годинама полагали све наде.“

Ако је тада и било неких дилема, историјска пракса требало би да је ставила тачку на теоријске спорове који су се водили о стратегији и политици економских реформи у Србији у последњој деценији. Међутим, Љубомир Маџар и даље има пуно разумевања за српску економску управљачку елиту. У тексту „Критички осврт на критичка виђења економске збиље у Србији“ који је недавно објавио (*Економски анали*, октобар 2009) он констатује да је његов рад „углавном посвећен тешким препрекама са којима се (српска) власт континуирано сучељава а за које није и не може бити одговорна.“ Истичући да „овде неће бити оспоравана одређена научна, па и шира друштвена вредности бројних критичких приказа економске политике у Србији у последњих десетак година (неки, нипошто изоловани а још мање јединствени, маркантнији примери такве критике су Млађен Ковачевић и Јован Душанић)“, аутор истиче да уколико се „критике ставе у шири контекст... дефекти ће бити оквалификовани као знатно мањи, а промашаји као мање далекосежни или чак непостојећи.“ Тај шири контекст морао би да обухвати „алтернативе, преференције и ограничења – носеће стубове економске науке.“

Што се тиче алтернативе, аутор истиче „да Србија нема боље персоналне поставе тимова који би водили економску политику и да је то што се нашло на државном врху углавном најбоље са чим земља данас располаже... чланови наше професије и то они понајбољи међу нама.“

Читаоцима остављам да сами процене да ли им је уверљивије становиште колеге Маџара

или проф. др Млађена Ковачевића (редовног члана Академије економских наука) који је на научном скупу "Пословно окружење у Србији и светска економска криза" (Нови Сад, 27. октобар 2009) имао уводни реферат у коме је, између осталог, истакао: „Као и код сваке револуције, и након важног друштвеног преврата у Србији са почетка октобра 2000. године, на врху политичке пирамиде нашле су се врло проблематичне личности како у погледу знања, способности, ширине видика, тако и у погледу морала. У тим турбулентним временима, проблематика економских реформи и мера економске политике препуштена је групи економиста врло скромних знања и њима су додељени ресори које они у свој дотадашњој професионалној каријери нису изучавали. Тако, правник по основном образовању, професор предмета „политичка економија“ (касније преименован у „основи економије“), проф. др Мирољуб Лабус, како за себе рече „визионар“ економских реформи, постаје у Савезној влади министар за економске односе са иностранством. Доцент др Горан Питић који је предавао „економску историју света“ постаје министар за економске односе са иностранством у Влади Србије. Магистар Млађан Динкић, који је био асистент на предмету „привредни развој“, постаје гувернер Народне банке Југославије. Магистар Божидар Ћелић који се „прославио“ као део тима Џефрија Сакса у конципирању привредних реформи у Русији и Пољској, постаје министар за финансије у Влади Србије. Александар Влаховић, до тада непознат у стручној јавности, асистент у Економском институту, постаје министар за привреду и приватизацију, а такође до тада непознат стручној јавности др Мирко Цветковић постаје директор Агенције за приватизацију.

Самозвани „визионари“ економских реформи и политички врх Србије су потпуно игнорисали упозорења нобеловца Џозефа Штиглица, проф. др Јожеа Менцингера, проф. др Светозара Пејовића, проф. др Бранка Милановића, проф. др Јована Душанића који су крајем 2000. и почетком 2001. године упозоравали и апеловали да СР Југославија, односно Србија не прихвати модел екстремног неолиберализма који је тада наметао ММФ свакој земљи чланици која је рачунала на кредите те институције.“

Говорећи о преференцијама владајуће политичке и економске елите, Маџар наглашава да се они ту „укључују са природном жељом да своју животну путању трасирају на индивидуално најпогоднији начин и да на позицијама на којима се затекну за себе получе највеће користи. Заиста, изгледа испразно, произвољно и неутемељено да се за појединце посве легитимно претпоставља да максимизирају профит фирме и задовољење индивидуалних преференција – кад се укључе у тржишне процесе – а да из основа мења свој образац понашања кад ступе у политичке интеракције.“ Невероватна – рекао бих и потенцијално веома опасна – тврдња. Ако ствари стоје тако, поставља се питање због чега развијене земље све чине како би системски онемогућиле да код носилаца јавних функција долази до сукоба (јавног и приватног) интереса.

Носиоце јавних функција (законодавци, министри и јавни званичници) народ бира (непосредно или посредно) и јавно им поверава одговорне функције захтевајући од њих да буду у служби јавног интереса и да све одлуке које доносе буду искључиво у јавном интересу – за добро друштва у целини, а никако у њиховом приватном интересу, интересу себи блиских људи или других институција и политичких партија. Јавна служба подразумева висок ниво правне одговорности и изузетно високе моралне стандарде, а носиоци јавних функција морају подстицати и подржавати ове принципе својим личним примером и деловањем.

У закључку Маџар истиче: „Темељна порука која прожима цео овај текст може се кратко формулисати: због низа специфичних и врло неповољних друштвених датости, које се изопачено и на крајње неповољан начин пресликавају на политички систем, држава је у Србији спутана обеспокојавајућом множином жестоких ограничења која појединци у начелу не могу да отклоне и за која не могу бити сматрани одговорним.“ Као да се са бројним ограничењима не сусрећу управљачке елите и у другим земљама. Уосталом у жестоким критикама „економске збиље у Србији“ деведесетих година не сећамо се да је тада проф. др Љубомир Маџар помињао постојање било каквих ограничења (када је дошло до распада земље, огромних издатака везаних за ратове вођене у окружењу, доласка стотине хиљада избеглица, уништавања привреде неоправданим економским санкцијама и НАТО агресијом итд.).

Али како ограничења из деведесетих година не могу да оправдају неуспешну политику тог режима, тако ни ограничења у првој деценији 21. века не могу бити никакав алиби за катастрофалне резултате „демократских“ власти у Србији.